

կարգի Գորիսի եւ Շմոնի վկայից, որ վկայեցին յիսկան: «Византийского Временника» 1897, №. 3 և 4, 8 և 9.

51. ՏՆՐ - ՄՈՂԱՄԱՆՆԻ Մ. Վ. — Նկարագրութիւն իդոնոպոլսկան վարոց Յովնասփոռ որդւոյ թագաւորին ձեկկաց: Գրեալ Յովնանու կոմսաւորի: Վաղարշապատ, Ս. Էջմիածին, 1898, 8^ր 79+179 էջ: րր. — 70:
52. ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ առեւտրական եւ լեզուագիտական վարժարան գիշերօթիկ եւ ցեղեկնայ: Կ.Պոլսի 1898 թնվար 1: Հիմնութիւն - արքեպիսկոպոս Բագրատունի: Կ.Պոլսի, Մարզան 1898, 8^ր, 16 էջ: (28. Հարթիկ. Դաւիթեան Գործակալութեան:)
53. GELZER H. — Pro monachis oder die kultur-geschichtliche Bedeutung der Klosteraufhebung in der ersten Hälfte unseres Jahrhunderts mit besonderer Berücksichtigung der Schweiz: „Zeitschrift f. Kulturgeschichte“, V. 1898, S. 145—160.
54. ՓԱՓԱՅԻՄԱՆ Վ. — Սանթո (Նայ Բոջանցի կեանքի): Թիֆլիս, Մ. Մարտիրոսեան, 1898, 8^ր 69 էջ. րր. — 30:
55. ԹՈՒՄԱՆՆԻՅԱՆ ՅԱՐ. — Ամուրն: Թիֆլ. Վրաց Հրատ. Ընդ. 1898, 8^ր, 39 էջ, րր. — 20:
56. FEODOROWICZ AUG. — Kwestya Ormiańska. Czysty dochód przeznaczony na Misyje katolickie opiekujące się uciśnionymi chrześcijanami w Turcyi. Lwów, 1898. 120, 59 pp. kor. 1.
57. ՄՈՂԱՄԱ ՍՈՐԻՆՆԱՅԻՆ Հայոց պատմութիւն: Աշխարհաբար Թարգմանից եւ լուսաւանից Խոռնի եպիսկոպոս Ստեփանէ: [Հիմնութիւն սրբազգիւմ եւ ուղղիւմ աշխարհաբար Բ. տալարութիւն: Ս. Պետրոսեղծ Բ. Լիբերմանի տպարան 1898. 8^ր 280 (սխալմամբ՝ 2—սկ ապուամ) + 560 էջ: րր. 2.50:
58. ԱՅԵՐԸՆ ԼՈՐԻ — Դոն-Փոնս. Եղբ առաջին: Հեղինակի պատկերով: Թարգմ. Լ. Աբրահամեանց, Մոսկուա. Բ. Բարխուդարեան 1894, 8^ր 94 էջ. րր. — 50:
59. ՏԱՄԻՅ ՓԱՇԱ, Բուզար միանձնուհի յիշատակաւոր: Փոխադրեց Գ. քա՛հ. Մկրտումեանց: Արտատուած «Գրականական եւ պատմական Նամդիսիս»: Մոսկուա. Բ. Բարխուդարեան, 1896, 8^ր 33 էջ: րր. — 15:
60. RAPPORT sur l'oeuvre des comités suisses de secours en faveur des Arméniens 1896—1897. Publié par le Bureau central de Neuchatel. Neuchatel, Attinger frères, 1897, 8^ր 56 pp. illustr. fr. — 30.
61. ROHRBACH P. — In Turan und Armenien auf den Pfaden russischer Weltpolitik. Berlin, 1898, 8^ր 307 S. 1 Karte, M. 3.—.
62. ANATOLIO LATINO — Gli Armeni e Zeitun, 2 volumi, Firenze, R. Bemporad & Figlio (via del Proconsolo 7) 1897, 8^ր 1. 402 pp., II. 277 pp. illustr. e. 1 carta. fr. 10.—.

43. Catalogus universi cleri...

Տեսութ ըստ ամենայնի յոյն եւ ճափարդ տարիներուն Տրատարական լիճակագրութեանց հետ (տ. «Հանդ. Սմա» 1896, թիւ 4. էջ՝ 120) միայն հայ բնակչաց թիւը ստիւ. ինչ փոփոխուած է:

Տեսութ 10 թուրք երեսը Լեմբերգի հայ եպիսկոպոսաց ցանկը կը դրուէ, որը հեղինակն երկու մասի բաժնած է. Ա. կարգին մէջ Լեմբերգի հայածէն եպիսկոպոսաց շարքը (Series episcoporum Leopoliensium ritus armeni), իսկ Բ. մէջ Լեմբերգի հայածէն (միացեալ) Արքեպիսկոպոսաց

ցանկը (Series Archiepiscoporum Leopoliensium ritus armeni, Ecclesiae catholicae unitorum):

Հետաքրքրական ցանկն յառաջ չբերած՝ կը թարգմանենք հոս կարեւոր ծանոթութիւն մը.

Լեմբերգի հայածէն եպիսկոպոսութեան երբ հաստատուած ըլլաին՝ առ ի զգոյժ վաւերացող, ճիշդ որոշել չենք կրնար: Սակայն հաւանականագոյնն Ռուսաստան զարկած Լայոնի արդէն Ժ.Կ. դարուն սեպհական եպիսկոպոս ունէին. իսկ կաղիմի Մեծի, Լեհաց թագաւորին օրերուն համար՝ զայս կրնանք ապահովապէս հաստատել: Եթա՞ն 1626 Նիկիոյցոս Թորոսեան կաթողիկէ հաւատքը դաւանելով Ռւբինոն Ը. Է, Լուսինայ Բաշանայապետէն, Լեմբերգի Արքեպիսկոպոս անուանուեցաւ: Եթա՞ն ապա լեմբերգի Արքեպիսկոպոսը զանազան դաւաններէ մէջ ինչեղ օգնական բարեպիսկոպոսական ամեններն ունէին, որոնք յընթացս ժամանակաց կամայ կամայ անհետացան:

24-րդ-րդ:

Մի-րդ-րդ:

1. Եղիշեան Ը. 1365—	12. Նիկող. Թորոսեան 1626—81
2. Գրիգորիոս Ը. 1384—	13. Վարդան Եւսեանեան 1414
3. Աւետիք 1415—1445	14. Եղիշ. Գրիգորի Ը. 1681—1715
4. Բերտապար 1461—78	15. Եղիշ. Գրիգորի Ստեփ. Ա. 1716—1715
5. Ստեփանոս 1481—92	16. Եղիշ. Գրիգորի Տուսեանեան 1783—98
6. Կիլիկիան Գալուստեան — 1549	17. Եղիշ. Սեփեանեան 1799—1816
7. Գրիգորիոս Բ. 1556—62	18. Կիլիկիան Գալուստեան 1817—31
8. Բարսեղեան 1573—82	19. Սեփե. Է. Կիլիկի Ստեփանեան 1831—58
9. Եղիշ. Բ. 1689—	20. Գրիգորիոս Միք. Սեփեան 1858—75
10. Գալուստեան 1606—	21. Գրիգորիոս Եղիշ. Սեփեան 1875—81
11. Մարտիրոս —	22. Իսահակ Նիկի. Իսահակեան 1882—

Վաղեմի հայութեան մը հատակտորներուն յիշատակութիւնն է այս ցանկը:

44. ԱՅԻՐԻՄԻ Լեւոն-Կոնստ. — Ընթացիկ... անունն իսկ բաւական է թափափմանութեան հետաքրքրութիւնն եւ — զգուշացնելու ալքն առջեւ բերելու: Երբայց ժամանակի դատական դպրոցին մէջ տառգիր աւանդին դիրք մ'ունի Ընթացիկ, մանաւանդ նկարագիր տարագրելու եւ կրեքը պատկերացնելու մէջ: Բայց դատականութեան յատկութիւնն է՝ կարծեմ, հրապարակ, դրուել, յափշտակել, բայց — միայն յիշելու: որով իրօտած են դատական մատենագիրներն — հիներն ու նորերը: Սեղծ, կուտ, հոն ոնք կը ծանցորեն զԸնթացիկ, բայց միայն անդիներէն բնագրին մէջ (այսպէս Ընթացի, Գեթիքէ, այսպէս Ռաւկինոս, Բուռուէ, այսպէս Դաւանէ եւս եւս): Ընթ թարգմանիչ տարբերութիւն մը՝ յոյն իսկ քաղ թարգմանիչ ձեռք, այլ եւս Ընթացիկ չէ մնար Ընթացիկ, եւ ոչ Գեթիքէ Գեթիքէ...:

Եղիշ. Սեփ. Մասեհեանի հայերէն թարգմանութիւնը լաւ դատելու համար այս կէտն ան-

նուսնի Պրոֆեսորին աշակերտներն — ըստ մեծի մասին նոյնպէս ուսուցիչներ ու պրոֆեսորներ — կը ղարկանան ի նշան երայտագիտութեան, անմահացեալն Սյունի 25 ամեայ գործունէութեան մը: Այս ուսուցիչն չընդ գործին մէջ կան աշակերտն գիշտուող լեզուներով ուսումնասիրութիւններ, իսկ Պրոֆ. Մառ ունի «Հայերէն, վրացերէն եւ ասորերէն գրուող զոյգներու մէջ» Բրիտանոսի անկող պատմութեան, վրայ ուսումնասիրութիւն մը: Վրաց եւ հայոց աղբիւրներու համեմատութեամբ (Առաքել Դավթիսեցի եւն եւն) եւ կարեւոր ծանօթութիւններով կը լուսարանէ Պրոֆեսոր Մառ այս զոյգը: Երբորք հատուածի մէջ կը յուցեն Պրոֆեսորին, որ պատմութեան զոյգին երկու խմբաւորութիւն ունի հայերէնի մէջ — համառօտ եւ ընդարձակ: Համառօտը կը գտնուի ի Պաբին (Bibl. National, Nr. 90, գրուած ՌՃՀ = 1721) ի Կ. Պոլիս: Իսկ երկրորդը — ընդարձակը Աթինայի Միխիմարեանց մասնադասարանը Թիւ. 7 (գրուած 1439) եւ Թիւ 313 (գրուած 1697) եւ:

Այս ընդհանուր ծանօթութիւններէ ետքը յառաջ կը բերէ ամբողջ հայ բնագիրը՝ հանդերձ ուսուցիչ ինքզնին ինքզնին ինքնին: Համառօտութեամբ կը կարճացուին Պրոֆեսորին ծանօթութիւնները: Տեսարանին վրայ կը ներկայանան Արգարներ, Խորենացիներ եւ ասորի Հեղինակ մը: Շատ հետաքրքրական են այս պատմութեան աւթիւ հայ եւ ասորի մասնաշաղկերէնու յարաբերութեանց հետազոտութիւնը: Եսորի զգրին՝ որով «Կառնուր» այս զոյգը բնագիրէն Սողոմոն նետարական եպիսկոպոսը, ծնողեամբ իսկապէս հայ ընդգրէն էր, Վանայ լճին թովորէն էր ԹԻՎ-ԹԳ գաղտնի կապերը: Ըստ ամենայն հաւանականութեան այս զոյգին առած է որ եւ Հին ասորական իշխատակարանէ մը: Գտնուարէն է հիւստատակը՝ կ'ընէ Պրոֆեսորը, Թէ հայկական զոյգին հեղինակը՝ Սողոմոն եպիսկոպոսին ամբողջական երկին առած է իւր վէպը, Թէ անկէ շատ յառաջ կ'ապրէր եւ աւելի հնագոյն ասորական աղբիւրներէ առած է: Այս խուզարկելէ կէտին արդէն ընդ աղօտ պատասխանը ինքնին կու տայ Պրոֆեսորը՝ Թէ ասորական բնագիրն մէջ՝ առանց ազգային կամ տեղական կոտիակալ չէր (tendence) եւ առանց «պատմական» շղթանակին մէջ գիշտուող դերերը հայերու տայու, անմահին ձեւը կը գտնենք: Իսկ կարճ խմբագրութեան մէջ կայ կտոր մը որ ասորական աղբիւր մատնանք կ'ընէ. «Սիմեոն, աւարեական անուան Շամառ անունով կը ներկայանայ, ինչպէս Հայերը կ'արտաբերեն ասորի ճառ բառը»:

Ամբողջ գիրքը գիտնականութեան գրուած կը կրէ եւ զարգէ և գրատոյց — եւ արդէն այս փառամառ խմբագրուած է այս ուսուցիչի գիրքը: Պր. Մառի յօդուածը նաեւ առանձին ալ ապագրուած է: Զ. Գ. ՄԻՆ.

49. Հիմնական խնդիրն է թարգմանել «Ժամանակագրութեան» Ժ. Բ. Ժամանակագրութեան խմբագրութեան, որ Կեսարիայ վիճակին առաջագործ փառահայրը՝ Տրդատ Վ. Պալեան, 1888 Մայիս 1-ին հայտատու է, հրատարակեց երբորք ապագրութեամբ խմբագրութեան հիմնական կանոններն է:

միանգամայն դիտած կէտը, որ է «Կեսարիայ, այլեւայլ վիճակաց համար ազգային եւ եկեղեցական պատմութեան պատգամով» (էջ 3): Վարժարանին խնամքը ձրիապէս վայելող իւրաքանչիւր աշակերտ, պարտաւորաւ է ընդունալ հետեւեալ պատմութեան մին. կամ ինչպէս ինչպէս կամ՝ Հարգելի Կեսարիայ: Վերջինս ընդգրկող Ժամանակը. աշակերտը՝ անհրաժեշտ պարտաւորութիւն ունի հին ասորի ամբողջ Արգին ծառայել համար թոշակով մը: Ուսումնարանն նաեւ թոշակաւոր աշակերտ ալ կ'ընդունի ասորական Ը. Գ. 10 կանխիկ վճարելով: Ուսումնարանին եւ Կրօնագիտութեան հանդերձ իւր ճիւղերով. Բ. շորս լեզու միայն՝ Հայ. Օսմ. Գաղղ. Անգլ. Նոյնպէս բնական դիտութիւնը եւ շորսի մ'արուեստ: Կարգիւ շղթան է թ ասորի. իսկ տեղական եւ առողջագրական կարգերը. Թ. Վ. ի վրայ պայծառ լոյս տըն տիւր, մանուսնը էջ 12. 317 յօդուածը. արգարք Թ. Վ. ի փառանքն է մէկ կողմէն բարեբարութիւն ընել եւ ընդհանուր անմահութեան թիւ 52-ի մէջ ըստանշերը:

50. Ամենախնդիրն աղբիւրներէն է Պրոֆ. Մառի այս ուսումնասիրութիւնն հետեւեալ է 1897 տարւոյ ուսուցիչին՝ Բիւզանդական պարբերաբերին, 3 եւ 4 թուերէն, 1896ին «Արարտի», մէջ (էջ 385 — 392 եւ 425 — 440) ապագրուած համալոյց յօդուածին ընդառաջութիւնն է: Ազգայնագիտութեան աղբիւրաց ընդառաջութեան նկատմամբ շատ կարեւոր կը գտնենք Պրոֆեսորին այս ուսումնասիրութիւնը եւ միտք ունինք ամբողջովին յառաջ բերել յարմար աւթիւն: Այսպէս ընելը այս անգամ, որ Պրոֆ. Մառ պայծառ անկէր որ տակ կերպանէր վրայ պատարան չի գտնէր՝ հեղինակին (Տ. Գալուստ Մկրտչեան) կողմէն՝ Գործնայ եւ Ըմանայ վկայաբանութեան եւ Ազգայնագիտութեան պատմութեան աղբիւրաց յարաբերութեան նկատմամբ յարուցած խնդրին. ոչ երբեք մէջ տեսնուած զիստաւոր անցքերու փոխառութեան մէջ, ոչ ըսինքն մը մանրագէտներու շարքին փոխառութեան մէջ, եւ ոչ պատմութեան ծրարքին փոխառութեան մէջ: Կր գովէ հեղինակին հայերէն ձեռագիրներու նշան իսկ ուղղագրական եւ հնագրական երեւոյթներու նուիրած մանր ուղարկութիւնը:

51. Տես առանձին մատենախոսական յոդուածը:

52. Համալոյցին օտարաբանութեան լեզուներէն: Արարտարանի հինքը գրած է Պ. Գալուստ Բագրատունի նոր տարւոյ առաջին օրն ի Կերտն (Ապրիլին) ամսոյ իւր բացումը պիտի ծանուցուի: Սոյն Վ. ի հայտարարն է «ուսումնասիրել լեզուները Հայ. Օսմ. Գաղղ. Անգլ. Գերմ. Թուրք. Իտալ. եւ Վաշտակաւորութիւն: Գիտական եւ ուսումնական ճիւղերն ալ պիտի աւանդուին ուսանողաց, կատարեալ խնամով: Արարտարանն ունի երկու դասընթացք. նախակրթական եւ Ուսումնական: Առաջին շրջանը, որ շորս ասորի պիտի տեսէ, աշակերտը պիտի սովորէ 19 նիւթ, իսկ երկրորդին դասընթացքը՝ որ է երեք ասորի, 16 նիւթ: Բայց ինչպէս թէ «ուսուցչական մարմին, գլխին ներքեւ ծանուցուած անձինքն ալ իրենց

որովհետեւ նիւթին լաւ հմուտ ըլլային... Էւթ-
երէն լեղուն ուսանելու ժամանակահատիկները, որ չորս
տարի է միայն եւ այն ուլ նախալիրքարանի մէջ,
յայտանք է թէ ուշակեցող այս անձուկ շըխին մէջ
շատ մը գործերով ալ բեռնաւորուած՝ ոչինչ պիտի
կարենան որովիլ համեմատութեամբ օտար լեզուացի
Համագլխային Վ. ամանակը համբո՛ր մը պիտի
ունենայ, յատկապէս աշակերտաց խմբով, որուն
պարունակութիւնը պիտի ըլլայ բարոյական ու հրա-
ժանգիչը։ Առանց ըստառութեան՝ ուսանողք բա-
ժանորդ են տարեկան մէկ մէջմիս զժամանակով։ Թէ
ասանք երբեք պիտի գործագրունք՝ կը տարակու-
սիրք։ Վարժարանին ուսանող ներքին կանանադրու-
թեան հետ կը բաղդայիրք տեսնել օրակարգը, լի-
ստն զի հոս միայն յայտնապէս կրնայ տեսնուիլ,
մանուկներն առողջապահութեան նիւտամմք
եղած կարգադրութիւնները։ Օգտակար ծառայու-
թիւն կը մատուցանենք անտարակայ յիշեցնելով
գարնութեան այն քանի մը փորձապական կետեր,
որ մանկավարժութեան առողջարանական զիտա-
որ կանոնները կրնան անուանուիլ, եւ որուն գործա-
գրութենէն շատ քան կարեւոր ունին։ ա. Ըստ բեռ-
նաւորեալ կը գտնուի ծրարիրը... Բ. Պարտաւ-
որել շխտութեանց կետերն յառաջ գրուիլը կը
յանձնարարենք։ Իսկ կետերն վերջը՝ միայն մար-
մանմարդ, գծադրութիւն, երգ եւն եւն։ Գ. Պար-
տաւորել գիտութեանց ժամերը շարքիւ մէջ
20—21 են աւելի պէտք չեն գրուել։ Գ. Յալը-
դական ժամերու մէջ որուելու հանդիսարար երթա-
լով պէտք է շատցնել։ այսպէս առաջին ժամէն
ետքը՝ 5—10 վայրկեան, երկրորդին ետքը՝ 15
վայրկեան, երրորդին ետքը՝ 20 են եւն։ Զ. Ծրա-
դիրն մէջ՝ մտաւոր յօգնութիւն պատճառող նիւ-
թերը առաջին ժամերը գրուելու են անպատճառ-
այսպէս գրահշիւ, թուարկուութիւն են եւն,
Է. Ըարմաթ օրերը կետերն ետքը արուած հան-
գիտար շունի մեծ օգուտ, պէտք է անպատճառ-
Չորեքշաբթին եւ կամ — ընկալելով սովորու-
թեամբ — Հինգշաբթին արձակուրդ առլ։ Ե. Եր-
կայն — քանի մ'օր աւելոյ — հանգուտէն՝ նախա-
մեծար համարելու է ստեղծ եւ կարճ հանգիտութիւն։

Անարկել ուղեցիրք միայն այս կետերը,
գիտելը թէ Պր. Եակ. Բաղդաստունայ անծանօթ
չեն այս սիրողները։
59. Զ. Վելչեր, Ենայի համալսարանի
պատմութեան Ռուտցապետը, համառօտ տեսու-
թիւն մը կ'ընէ գրուած սիրելիներն Եւրոպայի այլ-
եւայլ տերութեանց մէջն, ի մասնաւորի Զուի-
ցերիայի վանական ընկերութիւններու բարձունքուն
միայն։ Եստաւ կը բերէ վանականութեան թշնա-
միներուն կարծիքները, եւ զասանք կը գտնէ շատ
սահմանափակ։ Յոյց կու տայ որ (կամողիկեայ) վա-
նականք՝ գրեթէ առանց ըստառութեան՝ հասարակ-
կութեան օգտակար են, վասն զի ունին հոգ հոգ-
ւայ եւ մանկութեան զատարարակութիւնը, եւ
այս վանքերու բարձրամար որդայի փնտս եղաւ
գիտութեան։ Ի մասնաւորի Յիսուսեան կարգին ի
Կերմանիս վերադարձին շատապէս կ'ըլլայ։ Միթէ
կը կարծուի, կ'ըսէ, որ կարելիէ անդալուստականու-
թեան յառաջնադարութեան արգելք ըլլալ, եթէ

քանի մը գերմանահպատակ Յիսուսեաններու թիւը
շարուի իրենց հայրենիքը ստը կրկնել։ Այսպիսի
շմանարութեանն ոտովիանական շնչին միջոցներ
նախատիրք են մեծ պատմութեան մը... Պետու-
թիւններն առանց կասկածի թիլլուուութիւն կու
տան վատահամբաւ տներու։ Բայց երբ քանի մը
միանձնու իջ աղօթքի եւ բարեպաշտական գործի
համար տուն մը է սողովին, պետութիւնն ու ոտովի-
կանութիւնը ամեն տեսակ արգելքներով եւ ցած-
ուգի խնդրանքներով վնայ կը հանին... Դ. —
Բողոքական լուսարկ խմբակութիւնը զարհուրած
իւր հաւատակից գործակցին լուրջ եւ անկողմնա-
կալ խօսքերէն՝ փութացած է յօդուածին տակ
գնել, որ իւրը յօդուածագրին համարու չէ։

Զ. Սալեո (= Երգ, Դժուար)։ Գնեւներու
կեանքը, նիստ ու կայքը, լեղուն եւս պայմանի
հետաքրքրական գաղտնիքներ կը ներկայացնեն,
որ իրաւաբ գրաւած են շատ մը եւրոպայի գիտ-
նականներու լուսարկութիւնը։ Ի՞նչ ապ ինչ Գնեւ-
ները, ի՞նչ յարաբերութիւն ունին իրարու հետ
այլեւայլ երկրներու այս թափառական սող-
վորքը։ Հնդկական եւ Հունգարիա ի՞նչ ուղղիչ
թիւնով իրարու հետ կապուած են, — ահա խղիթ-
ներ, որոնց լուծման համար հրատարակուած ա-
մեն երկարութիւնն մեծ նշանակութիւն ունի
մասնագիտաց առջեւ։ Այս տեսակետով կ'ողու-
նենք Վ. Փափաքանի մասնական գրուածքը։ Մա-
տենիս մէջ վիպականութեամբ կը ստորագրուի հայ
լուրերու (Բոյաներու) ապրելու կերպը, թէ ի՞նչ-
պէս ամբողջ ամառը կ'իրէջ տալութեան ժամանակ
իրենց տեղով, տնով, — (Էշերով) առկն առկն
կը թափաքին։ Իսկ կնիքը անէ տուն կը մտնեն
կ'ելեն իրենց մուղըր ծախելու եւ մերթապէս պա-
շար փողկելու համար։ Եւ թէ ինչպէս ըստյ կնիքը
իրենց պատուին վրէժնգիր են եւ չեն հանգչել
մինչեւ որ անարդողուն վրէժք չլուգեն։ Այս պատ-
մութեան մէջ զլիսաւոր անմիջեմ որոյց վնայ պատ-
մութիւնը կը գտնայ, վատ, մասնիւր եւ ուրացեալ
Արթիւնն ու իւր կնիք՝ Բոյաներու գիւցալներ,
Մարգոն եւ Գրքիս մէջ կը գտնենք Բոյաներու
սեւ երեւ, Բազմապէս եւ — էլը միւս անասուն-
ներէն աւելի սիրելուն պատճառը։ Բոյաներու
բերնէն անուանու են։ Եւրոպիա կը գտանեց այն
պատճառը հոս համառօտիս յառաջ բերել։

Ըստ տարինի յառաջ — կը պատմէ ուրա-
ցեալ Արթիւնը կայմակալի առջեւ՝ տեղեկութիւն
առաւ եւ գուարաջներու համար — Բոյաները
բրիտանացի նաւակապ ժողովուրդ էին։ Ասանք
սրբականց եպիսկոպոս մ'ունենին, որուն բարի համ-
բախի վնայ 12 հոգի նախանձելով... ուղեցին
գայն աղարտել։ Եպիսկոպոսը խնդիր իմանալով
գիրենց անմեղք բնակը։ «Գացե՛ք հանգիտ չգտնե՛ք
եւ երեսմիս կենայ»։ Եւսր վնայ հակառակորդ-
ներու բերնները սեւալով անասաւ փախան։ Ան-
ասաւ մտած առեն բոլոր անասուններն անմեղա-
ներէն կը իտականէին։ միայն էն իւր տիմանու-
թեան պատճառաւ անեւք չէր հասկնար, իրենց
հետ գնայ։ ասով էլ Բոյաներու ամենաբերելի
անասունն եղաւ (Էջ 35—37)։ Մի օր լէկէն այս-

կենդանի որմ էլը, հիւսնդանում է... Գտնուում են ինչպէս լաւացնել. եւ վճռում են քահանայ կանչել, որ աւետարան կարդալ լինի... բայց թէ՛ անէին որ քահանան չիմանար թէ էշէ վրայ է կարգում, մասնեցին մի մեծ շորով պղպեւ ծածկել անասունին, որ քահանան հիւանդ մարդ կարծէր։ Այսպէս էլ եղաւ. քահանան գալիս է, հանդիսանալով աւետարանը բաց անում եւ սկսում։ Մի քիչ տեղ բանը լաւ է դնում. մէկ էլ յանկարծ չգիտեմ ինչից, — երեւի տերտերի ձայնը դէր է գալիս անասունին — էլը դուռն թափ է տալիս, երկար պահները զուր է հանում եւ զՆՈՒՆՆԻ (էջ 37—38)։ Հետաքրքրութեամբ կը կարդացուի Ա. Փափաղանի այս երկը։

55. Ահա՛քն կը ներկայացնէ մեզի արդէն 45 տարեկան անցած Մակարեանը, այր կերով եւ արեւոյ, որ ունեւոր է, բոլորովին ինչն իրեն համար արարող, կենսիւն սամբուլապ մաշեցուցած ցոփութեամբ էր եւ խառնազնացութեամբ։ Մակարեան գոհ է իւր «պատա», կենսիւնը, որ սակայն 45 տարեկան արդէն ծերացած է, եւ ամառանայ ուղղեցնում գէտ կը պաշտպանէ (իւր տեսակի) ամառնութեան սկզբները, մինչեւ որ ինչն ալ հաւանալի իւր սկզբները կը գրգռի ամառանալ. բայց մաղցելով կ'ըլլայ իւր կորացած հասակին, գունաւորած մաղցուն, կեցող սկսանքներուն պատճառաւ, եւ կը մերժուի։ — Ամբողջը շատ վերիվերայ եւ թոյլ գրութիւն մըն է, զուրկ տեսիլներու փոփոխութենէ, հետաքրքրութենէ եւ ոճի կանոնաւորութենէ ու գեղեցկութենէ։ Հրահանգիչ եւ բարեկիրթը կտորներ ամենեւեւ չունի. մի միակ դեպքեր որ կը ներկայանայ հեղինակին՝ լաւն ու օգտակարը սորվեցնելու, Մակարեանի եւ Բաղատիանի խոսակցութիւնը, այն տեղ ալ Բաղատեան «բնորոշ բաց լաւ» է, մինչդէռ Մակարեան ուսուցիչ կ'ոնջելով իւր ցոփ սկզբունքներն անոր կը վարդապետէ։ Չկայ ամառնութեան եւ ամառնութեան ճշմարիտ լոյսն ու ստուերը, եւ ոչ ակնարկութիւն մը, ուր կը մնայ այս խնդիրներու ուսումնասիրութիւնը։ Մակարեանը բարձր ու մարմնով բոլորովին փճացած կենսակի մըն է, եւ ինչ կ'ուզէ արեւօք «Ամուրի» վերնագիրը յայտնել։ Այսպիսի Մակարեանները կրնան ըլլալ թէ ամառնացեալ եւ թէ ամառնի։ Աւելի ճիշդ էր բռնել «անառակ Մակարեանը»։ Բայց թէ՛ օգտակար նպատակ կընայ անհնար այսպիսի գրութիւն մը, որ ուրիշ բան չի բովանդակեր՝ բայց եթէ անառակ մը կենսիւն երկու աղէշ գիծ։

Հ. Գ. Գ.

56. Kwestya ormiańska եւն։ Հայկա՛յն ինչքէ։ Այս լեհերէն տետրը գրողն է Լեոպոլդ Տայ կղերիկոս մը, որուն կենսիւն եւ մանաւանդ թէ պէտք երբ որտեղ բարեկամութիւն, որ իւր փութիւնը բայց յաշուածք բնութեամբ թէ հանուղայի ազգակցայն է, եւ թէ գլխաւորաբար լալեցիտի կրթեալ Լեհայ, ըստ ամենայն նկատման գոհացուցիչ տեղեկութիւն մը կ'ընծայէ ազգիս հիմնական վիճած կին եւ ի մասնաւոր վերջին տարիները հանդիպած սղբալի աղէտից վրայ։

Դարձն անցած ժամանակներու վրայ հայեալք մ'արեանկելն պէ՛րջը՝ գրողն իւր մտազնութիւնը

ներկայ ժամանակին կը դարձնէ։ Մասնագետ բնաստի (physiologiste) մը պէս քննութեան նիւթն առնելու առած՝ մանրակրկին կ'ընէ։ Կը քննէ գլխաւոր գործիչներուն (facteur) բնաստութիւնըն ու հանգամանքը, եւ մինչեւ անգամ անոնց սրտին խորքը թափանցելու կը ջանայ։ Նոյն իրո՛ք ինչպէս յայտնի է, իւր բազմաթիւ յարաբերութեանց պատճառաւ բնական ընդարձակ է. եւ սակայն պէտք երբ խոստովանել, թէ բան մը դուրս չէ թոռլուցած. ամէն կէտ շօշափած ու լուսաւոր բացաւ յայտնած է։ Լեզուն ոճն փառագուն ու ծաղկեալ է. իսկ պատմութեանն ու անոնց աղբրակից պատմաւորներն՝ համառոտեւր պատկերաց (panorama) պէս իրարու յաշտելով գտնուելու կ'մնային ու սրտերնիս կը լուզեն։

Յամենայն դէպս ուրախելի է, որ վերջապէս նաեւ «այն մութ կողմերը», լոյս ու ծանօթութիւն կը սփռի ազգային իրողութեանց վրայ։

Հ. Ռ. Գ.

57. Ասոր վրայ գալ թուով առանձին մատենաստեան պիտի չնշեք։

58. Լ. Արարիւնումն. — Գուն-ժուան։ Լորդ Բայըրնի յօդոնած գաւեշտական վէպն է, զոր Լ. Արարիւնումն թարգմանութեամբ ի լոյս բնածայեց։ խոստովանելու է որ «Գուն-ժուան» անունը՝ որ շատերու նիւթ մատակարարած է (այսպէս Մուլեր, եւն) Լորդ Բայըրնի վիպասանութեան հետ գործ ունի միայն — անուամբ եւ ոչ նիւթով։

Գլքին բուն պատմութեան մասն երկու-հարիւր ըսանութիւնով՝ 9—10 տող հարկածեցին՝ բաժնուած է չեղեկանքով եւ իրեն յուսաւ ջաբան «Նուէր» վերնագրով կը սկսի, ուր ճարպիտութեամբ կ'իմացնէ, թէ ամբողջ վիպասանութիւնը Բոր Մուլէրի նուիրած է (էջ 1—7)։ Ահա հեղինակին բնած. «Բոր Մուլէր», այսպէս կը սկսի, «Գու Բանաստեղծ եւ Բանաստեղծ-գափանդակ. գաւ ամբողջ բանական ներկայացուցիչն է, թէպէտ ներկայումս՝ Թորի՝ եւ զարեւել (I) ... քիչ եմ նուիրում, գափանդակակ պոետ, քիչ եմ նուիրում վիպասանութիւնու այս արձակ եւ ճշմարիտ ստղծում. եթէ եւ չեմ շողորմութեամբ, պատճառն այն է, որ պահպանել եմ գէտ իմ կապիտ եւ գեղեցի գոյները...»

Բայըրն «Գուն-ժուանը» մէջ ալ կը յայտնուի իւր բովանդակ ուժովը, որով ազգած է արդի բանաստեղծութեան վրայ եւ զրեւել է ամէն ազգի բանաստեղծներու ներշնչոյն է։ Երբեւ անգլիացի բանաստեղծ՝ Էճըսպիրի չի հասնիր, բայց իւր քնարերգակ՝ անձնան է Բայըրն։ Բնական է միայն Գուն-ժուան բնական չէ Լորդ Բայըրնի եւսինն իմանալու համար։ Ուստի ասկէ գրեւեալ կը բազմայնիք՝ Գ. Արարիւնումն գրելով, Բայըրնի ուրիշ երկերու, ու՛ր հայերէն թարգմանութիւնը տեսնել։

Բ.

59. Գ. Քիմ. Միրտաւումն. — 8-ճի փաշա, 1828—29 թ. ատենները Բուլղարիա տեղի ունեցած անապոյրն արիւնհեղութեանց արտաճիկն մէկ գէպը կը ներկայացնէ մեզի այս 33 էջը

1 Պահպանողական կուսակցութեան անգամ ԱՆ. Գիւնի։

բողոքացած տեսար, զոր համառօտեցելով հոս յառաջ կր բերենք:

Թանույնի օրերդ մը եւ իւր բարեկամը գէշեր ժամանակ յանկարծ քսոն մը դարձանման տառիկներէ կր բռնուին... եւ յառաջագոյն կաշառաւորեալներու հետ անհարկին ներքինեամբ Ղըրդ-Քիլիւն կը տարուին... Ասանցմէ մէկը (Ստամբուլ) գէշերանց գահաւաճ կր փախչի, սակայն բռնուելով անշարժաբար կը շարժարուի... Ծար-գրազ (Ա. Պոլիս) քաղաքը իւր գերին կը ծախուի փաշայի մը, եւ իւր բռնի տառնացած ընկերին — Ստամբուլն — հետ, ընդգէմ իւր կամայ կը կարգուի... Ստամբուլ ֆիլիպպոպոլի փաշայն կ'ըլլայ եւ քանի մը տարիներ իւր ընտանիքը պալատը բերել կու տայ եւ ինքը կ'անդադրուի: «Վերջապէս առաւ եւ, որ... կառավարութիւնը բանտարկեց նորան Արքեբրին ծածուկ օգնելուն համար, եւ այնտեղ էլ մեռաւ, իսկ օրերդը Ընծայմն վանքը կ'առանձնանայ:

60. Rapport sur l'Oeuvre... Նիւշատէրն նպատաստանայց կենդանական գրասենիկէն հրատարակեալ այս գեղեցիկ հատորիկը (գարգարեալ 15 շատ յաւից եւ սիրուն պատկերներով) մանրամասն տեղեկութիւն կու տայ՝ զուիցերայի նպատաստանայց ընկերութեանց 1896—1897ին հայ որբերուն մատուցած օգնութեանց վրայ: Որբերնամ ընկերութիւնը մուտք ունեցած է 62.600 Փր. 20 սանտ. իւր էլք՝ 31.413 Փր. 90 սանտ.: — իսկ անդակ ջուրիցերայի մէջ այլեւայլ ընկերութեանց հաւաքածն է՝ (1896—97ին) 689.044 Փր.: Գրքին մէջ կան հետաքրքրական նամակներ ու նկարագրութիւններ: Գրաստաններու այս համակրիկն քարոյն ալ կը յաւասթ թէ հայ (հրապարակական եւ առանձնական) գրադարաններու մէջ կը գտնուի իւր պատշաճ տեղը, մանաւանդ որ գինն ալ շատ նպաստօր է՝ 30 սանտիմ:

61, 62. Ծաղրքը թուերով պիտի խօսուի այս երկու կարեւոր հրատարակութեանց վրայ, քաղաւաններ գնելով:

ԱՅՏՈՒՆԻ ԹԵՐԹՈՐԵ ԺԱՂՎԵՓՈՒՆԶ

1. Շատ ուշ, Պր. Ա. Ժերեթէն: — 2. Յ տառին առաստաղութիւնը: — 3. Բարեկամներ մը ցաւը: — 4. Աւանդույց օգնութիւն: — 5. Պր. Մ. Ե. Սեթման Անգամ Բէշգալի ասիական ընկերութեան: — 6. Հայ գիտնական մը եւ ուսանողներ ի Պարիս: — 7. Սրկու միջանակ: — 8. Դ Տիգրան Է.Փ. Հունանեան:

Օգտակար գիտելիքներ:

1. Ըստ ուշ, Պր. Ա. Ժերեթէն: Վերջին ժամանակները Հայ պատմութիւնը լուսաւորելու համար նոյն իսկ հայ գրագիտաց կողմանէ մղուած պայքարն անձանիւծ է մնացող վրացի — բանաստեղծի մը, որ սկսած է ըստ «Մշակ» (թիւ 15) Հայերու նկատմամբ քարոյնալի յօդուածներ հրատարակել... «Մեծ հաւանութեամբ կարգայինք ՝Hovos Obozrabuie՝ լեզուի մէջ հայագետն պրոֆեսոր Մարքի մի յօդուածը վրաց բանաստեղծ

Ալկան Ծերեթէլիի՝ հայերի մասին գրված յօդուածի գէմ: Այ. Ծերեթ. հրատարակում է վրացերէն մի ամսագիր, որ կոչվում է «Ալկանի Ժողովածու»: Այդ ամսագրի յունկորի համարում սպված է մի յօդուած՝ «Արմենիա, Հայաստան եւ Սովետի ինտուններէ պատմական հետազոտութիւն» վերաբերյալ: Եզրագրի նպատակն է ազգացուցանել, որ 1. հայերը, մինչեւ ուղղափառ (այսինքն վրաց) եկեղեցուց բաժանվելին ոչ մի ազգայնական կուստուրական կանոն չեն ունեցել (!): 2. Թշնամութիւնը գէպ կ'ըլլայ վրացիներ կազմում է հայոց ազգի նուիրական օրէնքը. մի օրէնք, որ սահմանել է Գլինի եկեղեցական Ժողովը: Պրոֆեսոր Մարք յաւ յայտնում է, որ այնպիսի մի սկիզբ աշխարհական գրող, ինչպէս Ալկանի Ծերեթէլին է, կարող է այդպիսի անհնիւծ կն է ոչ մի կրտսիկայի չէ գիմացող մարդը բարոյել, ձեռնարկել է պատմական փաստերով ջնջել այդ մարքերն եւ ցոյց տալ թէ, ընդհակառակն, որպիսի մեծ ծառայութիւն է մատուցել Հայաստանութիւնն եւ հայոց գրականութիւնը վրաց գրականութեան եւ պատմութեան: Շատ ուշ է մնացեր Պր. Ծերեթէլին. վրացի մի միայն երանապաշտ կրնայ ըլլալ հայ գրականութեան, վասնզի հին ուր վրաց գրականութիւնը յիշատակութիւն իսկ չ'ընեն իւր ազգին վրայ (Գ. եւ Ե. դար): հայ գրականութիւնը գրեթէ հայ առաւան չափ կը իյնէ Վիրքն ու Արուսեքը: Փոխանակ պարսկաւելու Հայերն (եւ այս պատշաճը թող Պր. Ալկանի Ծերեթէլին յանձնէ Վիլիելիյին, որ իւր մանագիտութիւնն բեր է — հայաեկերութիւնը), թող պատմական փաստեր յառաջ բերէ — գերազանցութեան, եւ այն ասեմ իրեւ գիտնականին հետ կրնայ խօսուիլ: Իսոյց՝ «Ժողովրդական բանաստեղծ» է կ'ըսուի Պր. Ծերեթէլին, Ժողովրդեան համար — առեղծած երեսակայութիւնները գիտական փաստ չեն:

2. Գ որակն որդասանութիւնը: «Արեւելեան Մամուլ» մէջ (թիւ 4) Ս. Ա. յօդուածագիրը կը ջանայ ապացուցանել որ հայերէն չ է եւ նոյն չեն եւ թէ չ է ինչ կը հնարուի: Զենք հաղկընար թէ ծառօթ իրողութիւններն, երբեմն երբեմն ի հրատարակական հանելով կ'ընէ գիտել կ'ազդուի, երբ արդէն անցեալ տարի այս գրին նկատմամբ գրուեցաւ: Գ. Պոլսոյ իրաւաբանութիւնի մէջ մէջ... եւ քարոյնալի է, յօդուածագիրն այս իւր «կարծիքը» հրատարակելու ազգային բանաստեղծներին հանու եւ փորձուսն գրիչները: Ստուգել հայերին յօդուածագրութեան վեր ուրիշ բան որոնեն աւելորդ է:

3. Բարեկամի մը ցաւ: Փետրուկի թուոյն քաղաքական տեսութիւնը («Չայիյի մասին») Թիֆլիսի մեր բարեկամ խմբագրութեան մը «ցաւաց» պատճառ տուեալ է, թէ «ինչպէս է. Ա. Ի պէս լուրջ ամուսնի մը Պարիսի՝ փողոցային, թերթեր կարծիքի կ'ըլլայ...»: Կամայ ակամայ ստիպուած եղբ այս անգամ մեր բարեկամին ցաւը ստատկացնել: Խմբագրութիւնն անուշտ պիտի ներէ որ իրմէ տարբեր տեսութիւն ունենանք, եւ գիտենք որ այս թղլտուութիւնը պիտի ընէ մեզ յարգելի խմբագրութիւնը, քանի որ ինքը մեզ չափ